

Osmanlı Dönemi Medine Tarihinin Kaynakları (923/1344 - 1517/1925 Tarihleri Arası Medine Şer'iyeye Sicilleri)*

Yazar: Fâiz bin Musa el-Berdânî el-Harbî
Tercüme: Rahmi Tekin**
ORCID:0000-0002-2175-7315

Öz

Medine'nin İslâm âlemi için ayrı bir önemi vardır. İslâm'ın zuhurundan beri kurulan İslâm devletleri tarafından bu hassasiyet gözetilmiştir. Medine Hz. Peygamberin hicret ettiği yer, İslâm'ın dünyaya yayıldığı merkez, Mescid-i Nebevî'nin ve Hz. Peygamberin kabrinin bulunduğu şehirdir. Hicaz bölgesi 1517'de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı padişahı aynı zamanda İslam âleminin halifesi de sayılmıştır. Böylece kutsal toraklara hizmet etme şerefi artık Türklere geçmişti. Türkler Hameyn'e hizmeti bir ibadet şuuru ile yapmışlardır. Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına giren yerlerde adaleti sağlamak ve hukuk kurallarını işletmek adına bir kadının atanması genel kurallar arasında sayılır. 1517 tarihinden itibaren, Medine'de Osmanlı kadılarının varlığı görülmektedir. Söz konusu makale, Fâiz bin Musa el-Berdânî el-Harbî'nin 2001 yılında *ed-Dâre* adlı dergide yayınladığı makalenin tercümesidir. Bu tercümeyi yapmakla amacımız, Türk ilim âleminin dikkatini Medine'de bulunan Osmanlı dönemi şer'iyeye sicillerine dikkati çekmektir. Sicillerde kullanılan literatüre sadık kalmaya çalışılmıştır. Yazarın vermiş olduğu birtakım bilgiler metin içinde açıklanmıştır. Yazar, üçüncü bölümde Medine Şer'iyeye sicillerinden çıkarılan yüz on kadının ismini zikretmiştir. Ancak, kadınların isminin geçtiği yerlerde övücü ifadelerde aşırıya gidildiğinden zaman zaman eleştirmiştir. Tekrara kaçan bu bilgiler kullanılmamış, bunun yerine söz konusu kadının atama tarihini, adının geçtiği sicilin adresi ve özel bir durumu varsa onlar tablo halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medine, Şer'iyeye Sicilleri, Osmanlı Devleti, Hicaz, Kadı

Gönderme Tarihi: 01/03/2021

Kabul Tarihi:29/07/202

*Bu makale, Fâiz bin Musa el-Berdânî el-Harbî'nin "min mesâdir târihi'l-Medineti'l-münevver: Sicillâtu'l-mahkemeti's-Şer'iyeti'l-Kübrâ fi'l-müddeti min H. 923 ilâ 1344", *ed-Dâre*, yıl 27, S. 1, s. 75-135, Medine 1422". Adli orijinali Arapça yayınlanmış makalenin çevrisidir.

**Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, Van-Türkiye, rahmitekin65@gmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

TEKİN, R., "Osmanlı Dönemi Medine Tarihinin Kaynakları (923/1344 - 1517/1925 Tarihleri Arası Medine Şer'iyeye Sicilleri)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 3, 2021, s.1260-1292.

Sources of Medina History in Ottoman Period (Medina Sharia Registers between 923/1344 - 1517/1925)

Writer:Fâiz bin Musa el-Berdânî el-Harbî

Translation: Rahmi Tekin**
ORCID:0000-0002-2175-7315

Abstract

Medina has special importance for the whole Islamic world. This sensitivity has been taken into consideration by the Islamic states established since the appearance of Islam. Medina is the place where the Prophet emigrated, the center of Islam spread to the world, Masjîd al-Nabawi, and the city where the grave of the Prophet is located. Hejaz region entered Ottoman rule in 1517. Henceforward, the Ottoman sultan was also regarded as the caliph of the Islamic world. Thus, the honor of serving the Holy Land was passed to the Turks. The Turks served Haremeyn (Mecca and Medina) with a consciousness of worship. An appointment of a Kadi (Judge) to ensure justice and to operate the rules of law in the places under the domination of the Ottoman State was considered among the general rules. As of 1517, the presence of Ottoman judges was seen in Medina. This article is a translation of an article published by Fâiz bin Musa al-Berdânî al-Harbî in the journal *al-Dâra* in 2001. Our aim in doing this translation is to draw the attention of the Turkish scientists to the records of the Ottomans in Medina. In the translation, no saving was made in the matters stated by the author. It has been tried to stick to the literature used in the registers. Some information given by the author were explained in the text. In the third chapter, the author mentioned the names of one hundred ten Kadi who were present in the Medina Sharia registers. However, he sometimes criticized the exaggerated names of Kadis where the names were mentioned. No relevant critical statements were used in the translation but the date of appointment of the Kadi, the address of the registry in which his name is mentioned and, if there was a special case for him was given in a table.

Keywords: Medina, Sharia Records, Ottoman Empire, Hejaz, Kadi

Received Date: 01/03/2021

Accepted Date: 29/07/2021

**Associate professor, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters, Department of History, Van-Turkey, rahmitekin65@gmail.com

You can refer to this article as follows:

TEKİN, R., "Osmanlı Dönemi Medine Tarihinin Kaynakları (923/1344 - 1517/1925 Tarihleri Arası Medine Şer'îyye Sicilleri)", *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 3, 2021, p.1260-1292.

Источники истории Медины периода Османской империи (Реестр шариата Медины между 923/1344 - 1517/1925)

Писатель: Фаиз бин Муса аль-Бердани аль-Харби
Перевод: Доктор Рахми Текин*
ORCID:0000-0002-2175-7315

Резюме

Медина имеет особое значение для исламского мира. Эта чувствительность наблюдается в исламских государствах, созданных с момента появления ислама. Медина место, куда переселился Пророк, центр распространения ислама в мире, это город, где расположены мечеть Пророка и могила Пророка. Регион Хиджаза попал под власть Османской империи в 1517 году. С тех пор османский султан также считается халифом исламского мира. Таким образом, честь служения святой земле теперь перешла к туркам. Турки служили Харамейну с чувством поклонения. Назначение судей для обеспечения справедливости и соблюдения норм права в регионах, находящихся под господством Османской империи, считается одним из общих правил. Присутствие османских судей в Медине наблюдается с 1517 года. Данная статья является переводом статьи, опубликованной в 2001 году Фаизом бин Муса аль-Бердани аль-Харби в журнале ed-Dâge. Наша цель в этом переводе - привлечь внимание турецкого научного сообщества к законам шариата османского периода в Медине. Была предпринята попытка соответствовать литературе, используемой в регистрах. Некоторая информация, представленная автором, разъясняется в тексте. В третьей главе автор упомянул имена ста десяти судей, которые были исключены из реестра Медины Шерийе. Однако время от времени он критиковал его за то, что хвалебные выражения были чрезмерными в местах, где упоминались имена судей. Эта повторяющаяся информация не использовалась, вместо этого была указана дата назначения данной судей, адрес регистратуры, где было упомянуто его имя, и, если была особая ситуация, они были указаны в таблице.

Ключевые слова: Медина, судебные протоколы, Османская империя, Хиджаз, судья

Получено: 01/03/2021

Принято: 29/07/2021

* доц, Университет Ван Юзюнджю Йил, факультет литературы, исторический факультет, Ван-Турция, rahmitekin65@gmail.com

Ссылка на статью:

TEKİN, R., "Osmanlı Dönemi Medine Tarihinin Kaynakları (923/1344 - 1517/1925 Tarihleri Arası Medine Şer'iyeye Sicilleri)", *академическая история и мысль*, Т.8, NO.3, 2021, С.1260-1292.

Giriş

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Salât ve selâm peygamberlerin en hayırlısı olan Hz. Muhammed (asm)'in, onun ailesinin ve ashabının üzerine olsun.Şüphesiz her Müslüman'ın kalbinde Medine'nin özel bir yeri var. Çünkü orası Hz. Peygamber'in hicret ettiği yer, kabrinin ve mescidinin bulunduğu mekândır. İslâm fütuhâtı oradan başlamıştır. Bundan dolayı tarihte Medine'nin nüfusu mütemâdiyen artmıştır. Özellikle sâkinleri âlimler, halifeler ve sultanlar olmuş. Bu özelliklerinden dolayı Medine hakkında birçok tarih kitabı yazılmıştır. Medine'de düzenin kurulması ve kadıların çoğalması neticesinde birçok parlak fikirli kadılar orada yetişmiştir.

Medine, kaynakların verdikleri bilgilere göre, İslâm kültür tarihinde büyük önem kazanmıştır. Özellikle hukûk alanında yapılan araştırmalar için önemli bir hazine olan şer'iyeye sicilleri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında şer'iyeye sicilleri Medine'nin tarihî kaynakları arasında önemli bir yer tutar. Bu belgeler Medine'de bulunan bazı kişiler, olaylar, arazi ve buna benzer birçok şey hakkında da önemli bilgiler ihtiva eder. Bu siciller Medine tarihinin muhtelif üç dönemini kapsar. Hicaz'ın 923/1517 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine girişiyle başlar, 1344/1925 yılında Suûd ailesinin eline geçmesiyle sona erer. Bu siciller aynı zamanda Suûdi Arabistan'ın en eski sicilleri sayılmaktadır. Medine'de söz konusu bu sicillerin bulunduğu Şer'iyeye Mahkemesi'ne yaptığım beş ayrı ziyarette, kaydedebildiğim araştırmayı takdim edeceğim. Şer'iyeye Mahkemesi ayrıca Medine bölgesindeki yargıyı ilgilendiren kadı sicillerini içermektedir.

Bu araştırma Allah'ın lütûfıyla ve Adalet Bakanı Dr. Abdullah Âli eş-Şeyh ve Melik Abdülaziz vakfının maddî ve manevî destekleriyle ortaya çıktı. Medine'deki Şer'iyeye Mahkemesi çalışanlarının bu araştırmaya verdikleri desteklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim.Çalışmaya kadı sicillerini araştırmak için Medine Şer'iyeye Mahkemesi'ne aşağıda belirtilen tarihlerde beş defa ziyaret ettim:

Birinci ziyaret; 25.05.1417/06.07.1996 tarihine denk gelen Cumartesi günü başlayıp 05.06.1417/16.07.1996'de Çarşamba günü son buldu.

İkinci ziyaret; 08.09.1417/ 18.01.1997 tarihine denk gelen Cumartesi günü başlayıp 20.09.1417/30.01.1997'de Çarşamba günü son buldu.

Üçüncü Ziyaret; 04.01.1418/13.05.1997 tarihine denk gelen Cumartesi günü başlayıp 13.01.1418/22.05.1997'de Pazartesi günü son buldu.

Dördüncü Ziyaret; 19.03.1418/13.05.1997 tarihine denk gelen Çarşamba günü başlayıp 03.04.1418/26.05.1997'de Çarşamba günü son buldu.

Beşinci Ziyaret; 27.08.1418/29.12.1997 tarihine denk gelen Cumartesi günü başlayıp 23.09.1418/24.01.1998'de Pazartesi günü son buldu.

Bu ziyaretler esnasında şer'iyeye sicillerinin bulunduğu yargı kurumunu tanıma fırsatı buldum. Bu eş bulunmaz planlı bina Mescid-i Nebevî'nin mihrabının önünde seçkin bir mevkidedir.

Söz konusu bina planı, büyüklüğü, dekorasyonu ve mimarî yapısı ayrı bir araştırma konusudur. Amacımız söz konusu binanın mimarî yapısını ayrıntılı olarak anlatmak değil. Ancak Medine'de bulunan bu adliye binası Suudi Arabistan yönetiminde, özellikle Mekke ve Medine'de mimarlık sanatının gelişmesine önemli şahitlerden biri olmaya; şer'î hukuka önem verdiğinin şahidi; adaletine ve şeriatın ikâmesinin sembollerinden biri sayılmaktadır.

Araştırma üç kısma ayrılmaktadır:

Birinci Kısımda kadı sicilleri ve muhtevası hakkında bilgi verildi.

İkinci Kısımda bu önemli tarihî kaynaklar hakkında bazı düşünceler ve izlenimlere yer verilerek bir takım sonuçlar çıkarıldı.

Üçüncü Kısımda yukarıda belirtilen tarihler arasında sicillerde adlarına rastlanan kadıların isimleri zikredilmiştir.

Araştırmamda Medine bölgesinin tarihine işaret eden bazı metinleri aktarıldı. Bu metinler arasında Medine'nin siyasî ve sosyal tarihinde meydana gelen önemli olayları, burada bulunan emirleri, Haremeyn meşâyihini, Medine'nin ileri gelenlerini, hacca ve ziyarete gelenlerle ilgili olan olaylar nakledilmiştir.

Medine bölgesi hakkında yapılan tarihî araştırmalarda, Medine Şer'iyeye Sicillerinden maalesef yeterince yararlanılmamıştır. Ancak Medine bölge mahkemeleri eski reisi eş-Şeyh Abdullah bin Muhammed bin Zâhim'in H. 963-1418 *Tarihleri Arası Medine Kadıları* adlı bir kitap kaleme almıştır. Müellif kitabını şer'iyeye sicillerine dayandırarak hazırlamıştır. Kitapta kadıların hal tercümelere özet bir şekilde verilmiştir.

Tetkik edilen şer'iyeye sicillerinin fotokopilerini almak mümkün olmadı. Ancak metinleri veya bazı bölümleri aynen iktibas edildi. Alıntı yapılan siciller dipnotlar halinde belirtilmiştir. Bu da alıntının hangi şer'iyeye sicilinden olduğunu ve ona ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Önemli Uyarılar

Araştırma ve inceleme konusu olan şer'iyeye sicilleri sadece tarihî ve ilmî açıdan ele alınmıştır. Bu araştırma tarihî bir araştırma olduğundan, burada yer alan vesika, metin ve bilgileri yargının adaletini veya evkâf, idarî ve benzeri kamu hukûkunun varlığını ispat etmek değil.

Üçüncü kısımda, kadı isimlerinin kolaylıkla bulunabilmesi için alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca lakap ve isim ayrımı yapılmıştır. Örneğin, eş-Şeyh, el-Kadı ve buna benzer unvanlar isimlerden sonra parantez içinde verilmiştir.

Bu arada aşağıdaki hususlara da işaret etmek gerekir;

1.Araştırmamızda yer alan biyografilere her hangi bir ekleme ve izahât yapılmadan özet halinde verilmiştir.

2.İsimlerle ilgili vesikalar kronolojik sıraya göre tertip edilmiştir.

3.Bazı vesikalarda bir takım isimlerin okunamamasından veya belirsizliğinden dolayı sonlarına soru işareti konmuştur.

4.Okuma zorluğundan dolayı Hasanî, Hüseyinî, Hasan, Hüseyin, Sa'd, Said gibi yazılışta birbirine yakın isimler arasında ayırım yapmakta zorluk çektik.

5.Okuyucu artarda gelen bazı isimlerden dolayı birbirine benzeyenlerin mükerrer olduğu kanaatine varır. Hâlbuki bu isimler zikredildikleri vesikaların tarihlerine bağlıdır. Çünkü bir tek şahsın aralarında yüz yıl veya daha fazla yıl olan iki vesikanın yazıldığı dönemlerde yaşamış olması elbette mümkün değildir.

Birinci Kısım

960/1300-1553/1883 Yılları Arası Sicillerin Kısa Bir Değerlendirilmesi (Sicillerin Tarihî Önemi ve Onlardan İstifade Etme İmkânı)

1.1.Kadı (Şer'iyeye) Sicillerinin Tarifi

Kadı sicillerinden maksat, şer'iyeye mahkemelerinde kadı tarafından verilen hükümler ve olayların sonuçlarının kaydedildiği defterlerdir. Davanın sonucu en az iki nüsha halinde, kadının yazdırması adliye kâtibi veya yardımcı kâtibin yazmasıyla hazırlanır. Yazılan nüshalardan biri esas olmak üzere mahkemede bulunan sicile kaydedilir. Diğer aslî nüshalar ise ilgili kadılar veya görevli kadı tarafından onaylandıktan sonra taraflara verilir.

Günümüze kadar şer'iyeye mahkemelerinde kullanılan bu klasik metodun, asırlar önce şer'î mahkemelerde kullanılan yöntemle benzediğine işaret etmek gerekir. Medine mahkemesi dört asrı aşkın bir zamanı kapsayan şer'î yargı tutanakları olan bu hacimli sicillerin muhafazasıyla bilinir. Tarihi açıdan bu mahkemeye önem kazandıran husus da budur.

1.2.Tarihî Arka Plan

İslâm âleminde Medine'nin özel konumuna bakıldığında; ilk başkent, Hz. Peygamber'in iskân ettiği yer, onun kabri ile mescidinin bulunduğu yer olmasıyla tüm Müslümanların görmeyi arzuladıkları ve âlimlerin ihtimâm gösterdikleri bir yerdir. Bundan dolayı Medine'de genel bir istikrar sağlanmıştır. Ayrıca Medine'ye kazandırılan diğer bir özellik de, Mescid-i Haram ve genel olarak Medine'nin çevresinde oturanlar için yapılan vakıfların çokluğudur. Bunların sonucunda Medine'nin tarihi, âlimleri, mescitleri ve tarihî eserleri hakkında telif, yazmalar ve belgelendirme hareketi canlanmıştır. Bunun yanı sıra İslâm dünyasındaki siyasî ve dinî önemi ve âlimlerin çokluğu sebebiyle yargı hareketi de canlanmıştır. Kadı sicilleri yargı faaliyetlerinin temel esası olması hasebiyle konumuzun eksenini oluşturur. Mahkeme binasında muhafaza edilen kadı sicillerinin sayısı dokuz yüz civarındadır. Bu siciller H.960'tan H.1419'a kadar şer'iyeye mahkemesinde verilen şer'î hükümleri ve kadıya intikal eden olayları ihtiva etmektedir.

Mahkemedeki ilk sicilin dış kapağındaki kayda göre, bu sicil H.963'ten başlar. Ancak bu sicilde H.960 yılına ait vesikalar da bulunmaktadır. Bu arada Medine'nin Hicaz bölgesi içinde kalarak H. 923'ten 1335'e kadar Osmanlı idaresi altında kaldığını hatırlatmak gerekir. H. 1335'te Hicaz'daki Şerifler Osmanlı Devleti'nden ayrı bağımsızlıklarını ilan ettiler. H. 1344 yılı ortalarında Medine Suûd ailesinin idaresine geçti. Böylece söz konusu kadı sicilleri, Medine tarihinde üç ayrı döneme şahitlik etmektedir. Osmanlı döneminde, özellikle Arap yarımadasında ve Arap ülkelerinde güçlü olarak

varlığını sürdüren Arapçanın yanı sıra, devletin resmi dili olan Türkçe de kullanılıyor idi. Bu durum kadı sicilleri için de geçerli idi.

1.3. Şer‘iyye Sicillerinin Özellikleri

Uzun bir dönemi kapsayan kadı sicilleri, buldukları dönemin özelliklerine bağlı olarak şekil, hacim ve varak çeşidi bakımından farklılık arz ederler. Eski sicillerin, özellikle Hicri X, XI ve XII. yüzyıllara ait olanların bozuk ve varaklarının çoğu zaman eksik olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi de gayet tabii olarak sicillerin eski ve çok kullanılmış olmasıdır. Daha sonraki yüz yıllara ait siciller ise yeni olması bakımından daha iyi durumdadır.

Genellikle eski tarihli şer‘iyye sicilleri bir birine benzer evrak topluluğundan oluştuğu gibi, hacim ve şekil bakımından da bir birine benzer ciltlenmiş evraklardan oluşmaktadır. Sicillerin hacimleri varakların sayısı bakımından büyük ölçüde birbirine yakındır. Ancak varakların hacimlerinin farklılığından dolayı sicillerin şekilleri de farklıdır. Siciller dikdörtgen veya kare şeklindedirler. Dikdörtgen olanların eni 15, boyu 45 cm. kare şeklinde olanların eni 25, boyu 35 cm. civarındadır. Sicil sayfalarının adedine bağlı olarak kalınlıkları da farklıdır.

Genel olarak eski döneme ait siciller yukarıda bahsettiğimiz şekilde olurken, günümüz mahkemelerinde kullanılan siciller hacim bakımından daha büyüktürler. Medine’de mahkeme görevlilerinin siciller korumaya gösterdikleri özel gayrete rağmen, bu siciller istenilen şekilde korunamamıştır. Eski sicilleri istenilen şekilde korunması, ancak eski kitap ve el yazmalarını muhafaza etmeye tahsis edilmiş ilmî merkezlerdeki özel imkân ve vasıtalara muhtaçtır. Bu imkânlar esas görevi farklı olan şer‘î mahkemelerde gayet tabii olarak bulunmamaktadır.

1.4. Medine Mahkemesinde Tutulan Sicillerin Genel Fihristi

Şer‘iyye mahkemesi çalışanlarının H. 963-1369 tarihleri arasına ait hazırladıkları genel fihrist takdire değer bir işittir. Bu fihriste H. 1368’e kadar olan siciller kaydedilmiştir. Elle yazılmış olan fihristin bazı yaprakları eskimiş ve yıpranmıştır. Yine de böyle bir fihristi hazırlamalarından dolayı mahkeme çalışanlarını tebrik etmek gerekir.

Bu fihrist aşağıdaki şekle göre taksim edilmiştir:

Sicil No	Cilt No	Yıl	Sayfa Ad.	Vesika Ad.	Ge. İcmal	Kadı İsmi	Düşünceler

Fihristte yer alan kısımların açıklaması:

1.*Sicil No*: Kadı sicillerinin tasnif sistemine göre, cilt adı verilen ve birçok dosyadan oluşan esas sicilin numarasıdır.

2.*Cilt No*: Birçok dosyadan oluşan sicilin bir kısmına verilen numaradır.

3.*Yıl*: Sicilin tutulduğu yıl veya yıllardır.

4.*Sayfa Adedi*: Her bir dosyadaki varak adedidir.

5.*Vesika Adedi*: Bir ciltte veya bir dosyada toplanan vesika adedidir. Vesika adedinin varak sayısı ile aynı olması gerekmediği bilinmektedir. Çünkü bir vesika bazen bir sayfadan az yer kaplar, bazen de birkaç sayfayı kapsamaktadır. Bundan dolayı genellikle vesika adedi varak sayısından fazladır.

6.*Genel İcmal*: Bununla bir sicilin içinde bulunan dosyaların tümü kast edilmektedir.

7.*Kadı İsmi*: Sicilde adı geçen kadı veya kadıların isimleri zikredilmektedir.

8.*Düşünceler*: Bu hane düşünce ve yapılması gereken işaretlere tahsis edilmiştir. Meselâ, bazı vesikaların Türkçe olduğu ve sayfa numaraları belirtilir; varakların düşmesine, yıpranmasına ve bazı belgelerin iptal edildiğine işaret edilir.

1.5.Siciller Üzerine Genel Düşünceler

Birincisi: Bazen bir cilt içinde toplanan sicillerin dışındaki tarih içindeki gerçek tarihi yansıtmıyor. Mesela, bir ciltte toplanan siciller H. 963-966 tarihi ile kayıtlıyken, içinde bu tarihten önce ve sonraya ait vesikalar bulunmaktadır...

İkincisi: Eski sicillerde tedvin edilen vesikalar çoğunlukla kronolojik sıraya konmamış. Bu durum ya derlenmiş olan belgelerin kronolojik sıra gözetmeyerek bir ciltte toplanmış olması veya bazı kadılar bir defteri yazmaya başlar, daha sonra yargı işine belli bir süre ara verir. Bu arada onun yerine görev yapan kadı başka bir sicilde kayıt tutar. Ara veren kadı tekrar göreve başladığında ilk kayıt tuttuğu defterden kayda devam eder. Ancak bu durum her zaman için söz konusu değil. Daha sonra gelen bazı kadılar, sicil defterinde

yeni bir varak olmadığı için aynı sicilde yazmaya devam etmiştir. Mesela, dış kapağında H. 963-966 tarihi yazılan dosyanın içinde H. 960 veya H. 1032'e ait vesikalar bulunmaktadır.

Üçüncüsü: Sicillerde bulunan vesikaların büyük bir kısmının dili Arapçadır. Bunun yanında Arap harfleri ile yazılmış Osmanlıca vesikalar da bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılan belgelerin bulunması devletin resmî dilinin Türkçe olmasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, başta Arap yarımadası ve özellikle Hicaz bölgesinde Arapça kullanılmaktaydı.

Dördüncüsü: 1 nolu sicilden 183 nolu sicile kadar H. 963-1300 yılları arasında kapsar. Ancak 177 nolu sicilde H. 1307 tarihine ait bazı vesikalar bulunmaktadır.

Yaklaşık olarak her bir şer'iyeye sicili iki yılı kapsamaktadır. Vakıa, bazen bir tek şer'iyeye sicilinde birçok yıllara ait vesikalar bulunduğu da olur. Kısmen de olsa iki yıldan az süreyi kapsayan siciller de vardır.

Yukarıda anlatılan bu durum H. 1300 yılına kadar olan siciller için söz konusudur. H. 1301 yılından sonra tutulan sicillerin her biri bir yıla aittir.

Beşincisi: 184'den 259 nolu sicillere kadar olanlar H. 1300-1344 yıllarını kapsar. Bu tarihler Medine'nin Suudi idaresi altına girdiği tarihin başlarıdır. 260'dan 337 nolu sicillere kadar olanlar ise H. 1344-1372 yıllarını kapsar. Kalan siciller bu tarihten sonrasına aittir.

Altıncısı: Genel fihrist şer'iyeye sicillerinin tertibi, tarihleri ve kadı isimleri hakkında yeni bilgiler verirken, söz konusu olan bu sicilleri yazan kâtipler hakkında herhangi bir malumât vermemektedir. Fakat bilinen şu ki, mahkeme kararını yazanlar kadı dışındaki görevlilerdir. Kadı hükmü, kazâ işlemini tedvin ile görevli kâtibe yazdırır. Kadı yazılan vesikayı gözden geçirdikten sonra imzalar ve mühürler. Bundan dolayı şer'iyeye sicillerindeki mevcut yazı bizzat kadının el yazısı değil. Dolayısıyla sicillerdeki yazı kadının bu alandaki yeteneğini göstermez.

1.6. Şer'iyeye Sicillerinin Tarihî Önemi

Medine Şer'iyeye Mahkeme Sicilleri şüphesiz millî bir servet sayılır. Söz konusu bu siciller dar anlamda Medine'nin ve genel olarak da Hicaz Bölgesi'nin tarihi bakımından önemli bilgileri ihtiva etmektedir. Bundan dolayı araştırmacı ve tarihçiler için paha

biçilmez bir hazine sayılır. Bu hakikati tekit mânâsında; sicillerin ihtiva ettiği tarihî vesikaların yaklaşık olarak sayısını vermemiz uygun düşer.

Bu vesikaları tam ve ayrıntılı bir şekilde sınırlandırma imkânı bulamadım. Çünkü bunu yapmak uzun bir zaman ve büyük bir gayret ister. Bununla beraber vesikaların ortalama sayısını vermeye çalıştım.

Aşağıdaki tablo şer'iyeye sicilleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

No	Sicil No	Vesika Adedi	Varak Adedi ¹	Düşünceler ²
1	1/1	1803	208 (K)	967-968 ³
2	1/2	4421-1804=2617	(868-435)=434 (S)	967-969
3	1/3	4422-1025=3397	(1304-869)=435 (S)	968-969
4	2/2	851	86 (K)	970
5	3/1	1219	203 (S)	971-978
6	3/2	1868-1220=648	(609-304)=305 (S)	973-978
7	4/1	531	236 (S)	974-976
8	4/2	1009-532=477	(474-237)=237 (S)	976-977
9	5	375	188 (S)	980-981
10	6/1	583	336 (S)	982-986
11	6/2	1043-584=459	(662-337)=326 (S)	982-986
12	6/3	1634-1044=591	(990-663)=347 (S)	986-989
13	7/1	1216	220 (S)	991-992
14	7/2	1688-1217=471	(458-221)=237 (S)	992
15	8/1	1344	182 (S)	993-995
16	8/2	2934-1345=1589	(570-283)=278 (S)	996
17	9/1	1378	344 (S)	1001-1005
18	9/2	1246	399 (S)	1001-1005
19	10/1	1472	226 (S)	1001-1006
20	10/2	3615-1473=2142	(551-227)=324 (K)	1001-1006
21	11/1	1078	187 (K)	1001-1027

¹ Bazı siciller yalnız varak olarak numaralandırılmıştır. Bu tür sicillere “K” harfiyle işaret edilmiştir. Diğer bir kısmı ise, sayfa olarak numaralandırılmıştır. Bunlara “S” harfiyle işaret edilmiştir.

² Tabloda yer alan düşünceler sütunu, sicilde yer alan tarihleri yaklaşık olarak gösterir. Zira bazı siciller, başka sicillerde yer alan tarihleri de içermektedir.

³ Bu sütunda verilen yılların tamamı Hicri yıllardır. R. Tekin

22	11/2	(1290)	(378-188)=190 (K)	1001-1027
23	12/1	1158	261 (K)	1001-1027
24	12/2	1828	366 (K)	1001-1027
25	13/1	1446	255 (K)	1001-1031
26	13/2	1014	(452-226)=226	1001-1031
27	14/1	1719	213 (K)	1005-1008
28	14/2	1940	(382-214)=158 (K)	
29	15/1	1200 yaklaşık olarak	155 (S)	1006-1009
30	15/2	2410	(3006-156)=2850 (S)	1006-1009
31	15/3	1445	470 (S)	1009-1019
32	16/1	1304	163 (K)	1019-1029
33	16/2	1950	(315-164)=152 (K)	1019-1029
34	17/1	1172	146 (K)	1025-1041
35	18	542	142 (K)	1026-1031
36	19/1	1317	174 (S)	1034-1038
37	19/2	1495	(385-175)=210 (K)	1034-1038
38	20/1	2112	359 (K)	1034-1054
39	20/2	641	66 (K)	1035-1039
40	21	641	66 (K)	1035-1039
41	22	980	66 (K)	1050-1059
42	23	278	49 (K)	1055-1056
43	24	116	25 (K)	1051-1057
44	25	103	24 (K)	1057-1058
45	26	1327	119 (K)	1059-1061
46	27	1542	141 (K)	1062
47	28	1604	152 (K)	1061-1065
48	29	1422	125 (K)	1066-1068
49	30	1289	128 (K)	1069-.....
50	31	821	85 (K)	1070-1073
51	32	1521	143 (K)	1074-1077
52	33	1102	96 (K)	1077-1081

53	34	898	119 (K)	1079-1081
54	35	1298	138 (K)	1079-1082
55	36	376	49 (K)	1083-1084
56	37	284	54 (K)	1085-1086
57	38	289	35 (K)	1087
58	39	440	64 (K)	1086-1087
59	40	508	60 (K)	1088
60	41	410	53 (K)	1089
61	42	486	97 (K)	1090
62	43	603	127 (K)	1091-1092
63	44	583	62 (K)	1093-1094
64	45	870	96 (K)	1093-1094
65	51	307	63 (K)	1101
66	52	667	105 (K)	1102-1103
67	53	506	83 (K)	1104-1105
68	54	469	76 (K)	1105
69	61	1892	181 (K)	1118-1120
70	62	1213	157 (K)	1121-1122
71	63	233	99 (K)	1123-1127
72	64	670	96 (K)	1124
73	69	804	97 (K)	1129
74	71	1131	104 (K)	1131
75	72	723	110 (K)	1132-1133
76	73	1090	112 (K)	1123-1138
77	74	775	73 (K)	1134-1135
78	81	653	90 (K)	1144
79	82	1256	92 (K)	1145-1146
80	83	967	96 (K)	1147
81	91	224	33 (K)	1159
82	92	927	109 (K)	1160-1161
83	93	510	89 (K)	1162

84	101	449	67 (K)	1172
85	102	801	129 (K)	1173-1174
86	103	26	9 (K)	1174
87	111	661	79 (K)	1186
88	112	718	79 (K)	1187
89	113	574	69 (K)	1188
90	121	604	96 (K)	1200
91	122	553	74 (K)	1201-1202
92	123	301	36 (K)	1203
93	130	183	40 (K)	1214
94	131	128	72 (K)	1215
95	132	410	65 (K)	1216-1218
96	133	127	25 (K)	1219
97	134	545	68 (K)	1220-1224
98	135	303	36 (K)	1224-1228
99	136	363	57 (K)	1228-1231
100	137	356	52 (K)	1231-1232
101	138	166	15 (K)	1233
102	139	810	101 (K)	1234-1237
103	140	776	129 (K)	1239-1245
104	141	37	37 (S)	1240
105	142	322	50 (K)	1216-1217
106	151	576	97 (K)	1259-1262
107	152	129	28 (K)	1263
108	153	441	75 (K)	1264-1265
109	161	248	35 (K)	1276
110	162	??	??	1277
111	163	409	47 (K)	1274
112	171	706	90 (K)	1287
113	172	624	66 (K)	1289-1290
114	173	614	66 (K)	1289-1290

115	181	137	83 (K)	1298
116	182	346	146 (K)	1299
117	183	328	36 (K)	1300
Toplam		99.487	14.033, 5 (K)	

Tablo-I. Medine Mahkemesi'nde Bulunan Şer'iyeye Sicillerinin Dökümü

Yukarıdaki tabloya baktığımızda birden yirmiye kadar olan sicillerin çoğu iki veya daha fazla cüzden; yirmi ve daha sonrası ise sadece bir ciltten oluşmaktadır. Bu duruma göre, vesikaların sayısını belirlemeye çalıştığımızda yukarıdaki tablo daha ayrı bir önem kazanmış olur. Cildin mi, yoksa sicilin mi içeriğini esas alacağız. Kaldı ki bazı siciller ekleriyle birbirine karışmış durumdadır.

Her bir şer'iyeye sicilinin ekleriyle beraber yaklaşık olarak 1500 vesikayı ihtiva ettiğini farz etsek, 963/1556-1300/1883 yılları arası tutulan 180 şer'iyeye sicilinde yaklaşık 270 000 vesika bulunduğu tahmin edilebilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bir vesika bir satır veya yarım satır ile birçok sayfalar arasında değişmektedir.

Şüphesiz bunlar çok kıymetli tarihî belgeler sayılır. Bu vesikaların içerdiği tarihî değerler; siyasî, dinî, iktisadî, sosyal ve bölge tarihi için ihtiva ettiği önemli bilgiler sebebiyle ana kaynak sayılır.

Bu tarihî vesikalar aşağıdaki birçok tarihî araştırmalara, ilgili araştırmacılar için önemli bilgilerin güvenilir bir kaynağıdır.

Şer'iyeye sicillerinde yapılabilecek araştırmalardan bir kısmı:

1. Medine'nin yöneticileri ve kadılar,
2. Kadılar, âlimler ve bunların yardımcıları,
3. Ahali ve eşrâftan Medine'nin ileri gelenleri,
4. İslâm âleminin dört bir köşesinde bulunan Hac emirleri ve meşhur şahsiyetler,
5. Harameyn vakıfları,
6. Hac yolları üzerinde bulunan ve Medine'ye yakın olan kabilelerin önde gelenleri,
7. Alış-veriş, arazi alım-satım akitleri, kira ve benzeri anlaşmalarla ilgili vesikalarda kayıtlı Medine'nin içinde ve dışındaki belirli yerlerin adları,

8. Mescid-i Nebevî'nin imamları, bekçileri, idarecileri, temizlikçileri, mumdarları, ustaları ve bunlarla ilgili kişiler hakkında önemli bilgiler,

9. Medine'deki resmî vazifeler ve bu vazifeleri yapan resmi görevliler. Özellikle Beytü'l-mal, evkâf, kale, polis ve cezaevi görevlileri ile ilgili önemli bilgiler,

10. İslâm devletinde, özellikle söz konusu tarihler arasında Harameyn bölgesinde kullanılan parayla ilgili önemli bilgiler,

11. Medine'de meydana gelen tarihî olaylar hakkında bilgiler ihtiva etmektedir.

İkinci Kısım

Şer'îyye Sicillerinden Çıkarılan Tarihî Genel Sonuçlar

Söz konusu şer'îyye sicilleri incelendiğinde birçok tarihî dersler ve genel fikirler çıkarmak mümkündür. Çıkarılacak bu düşüncelere bazı örneklerle seri bir şekilde göz atmak uygun olur. Ancak şu bilinmelidir ki; bu düşünce ve işaretlere yer vermek fikrî, sosyal ve siyasî hayatla ilgili tarihî konularla ilgilenen araştırmacıları uyarmaktır. Yoksa bu kısa ve seri araştırmamızı bir tez olarak öne sürüp ve onu tartışmak değil.

2.1. Fıkhî Mezhepler

Bu dönemle ilgili tarihî vesikalardan Hanefî Mezhebi'nin medenî yargılamada hâkim mezhep olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi olması dolayısıyla, medenî yargılamanın Hanefî Mezhebi'ne göre olması da gayet doğaldır. Bu durum iktibas edilen vesikaların incelenmesinde tezahür edecektir.

Bu vesikalar resmî otoriteden alınan tevcihât ve kararlara istinaden, fıkhî mezheplerle ilgili birçok önemli değişikliklerin tarihini vermektedir. Örneğin aşağıda iktibas edilen metin:

Verâ ve takva sahibi İmam Malik bin Enes –radiyallahu anh- 'ın mezhebinin ihyası Devlet-i Aliyye'ye –eyyede-hâ Rabbü'l-beriyye- tarafından arzu edilmiş ve padişahın beratıyla⁴ iki imam ve on iki görevli tayin edilmiştir. Ayrıca yine padişahın emri gereği olarak, her gün Osmanlı Mihrabı'nda Şafîilerin sabah namazlarını edadan sonra, cemaatle namazlarını kılmalarını emretti. Fî 8.2.1289⁵ (M. 1872)

⁴Tercümesini verdiğimiz belgede iki imam ve diğer görevlilerin nereye tayin edildikleri açıkça belirtilmemiştir. Fakat bu görevlilerin büyük ihtimalle Mescid-i Nebeviyye'ye tayin edildikleri anlaşılmaktadır. R. Tekin

⁵ Ş. Sicili no 173, Vesika no, yok, Varak 2.

2.2. Resmî Görevler

Bu belgelerde Osmanlı hâkimiyeti döneminde resmî görevlerin yapısı hakkında önemli bilgiler karşımıza çıkar. Burada yapılan en önemli gözlem, bu belgeleri görmeden önce kişinin düşünemeyeceği kadar çokluğu ve çeşitli olmasıdır. Öyle ki, bu görevleri derinlemesine inceleyerek belli bir sayıya hasır etmek zordur. Ancak ana başlıklar altında aşağıdaki şekilde görevlerin taksimatını yapmak mümkündür. Dinî, askerî, siyasî, malî ve şeriflere ait görevler ile bunların dışında kalan diğer görevler. Aynı şekilde dinî görevleri de ana başlıklar halinde şöyle sıralayabiliriz;

Yargı görevleri, Harem-i Nebevî'deki görevler, Harem-i Nebevî haricinde bulunan mescitlerdeki müezzinlik ve imamlık görevleri, türbe ve mezarlık görevlileri, dört mezhebe göre hukûkî yükümlülükleri öğreten görevliler...

Harem-i Nebevî'deki görevleri örnek olarak aldığımızda orada kısaca şu görevlileri sıralamak mümkündür. Şeyhu'l-Harem, Nâibu'l-Harem, İmam ve müezzinler, hâtipler, duaciyan⁶, Eminu'l-Harem, kapı görevlileri, Hz. Peygamberin odalarına bakmakla yükümlü görevliler, Harem-i Nebevî ferrâşları, Harem-i Nebevî ferrâşları başı, Kur'an okuyanlar, Harem-i Nebevî mühendisleri, hazine veznedârı, hazine ruznamçecisi, mushaflarla ilgilenen görevli, Mescid-i Nebevî'ye su taşıyanlar, Mescid-i Nebevî temizlikçileri ve bunların haricinde pek çok görevli mevcuttur.

Bu vazifelerin en üst düzeyinde bulunan idarî âmirden başlayıp en altta bulunan hizmetçiye kadar inen bir hiyerarşi vardır. Her mesleğin şeyhu'l-kurrâ, şeyhu'l-ferrâşın ve şeyhu's-sekkâin gibi bir şeyhi veya âmiri vardır. Bu hizmet dilimlerinin bir kısmında onlarca, kimi zaman yüzlerce görevli bulunur. Öyle ki, bazı tarihlerde ferrâş sayısı bine ulaşmıştır.

Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de şudur; bu görevlerin çoğu, özellikle kutsal yerlere hizmetle ilgili dinî görevler ve maddî yarar sağlayan benzeri görevler, verâset veya satın alma yoluyla kişiden kişiye intikal ederdi. Görev isteyen bir kişi, o görevi elinde tutandan büyük bir meblağla satın alabiliyordu. Çünkü devletten alacağı bir ücret yoluyla değil, insanların o görev sahibine verdikleri bağış ve vergiler aracılığıyla büyük bir gelir elde etmiş oluyordu.

⁶ Bu görevler, bazı idarecilerin veya ileri gelen şahısların kendilerine ve yakınlarına dua etmek için görevlendirdikleri ücretliler.

Şer‘iyye sicillerinde bulunan bir tevcihât intikal kaydı şöyledir;

*Ahmed Ganem uhdesinde bulunan Babu’l-Cibril’in yarı bevvâblık hissesini Mehmet Tahyut’un oğullarına defter-i sultanîde mukayyet ve müretteb bütün görevleri devam ettirmek üzere ifrâğ etti. Ahmed Ganem ikrâr-ı şer‘i ile başlattığı yarı bevvablık hissesinin karşılığını elden teslim almıştır... Hurrîre fî 16 Safer 1089.*⁷

Şer‘iyye sicillerinden elde edilen önemli bilgilerden biri de; toplumdaki tabaka ayırımıdır. Yargı, Harem-i Nebevî hizmeti, ders verme, beytü’l-malın idaresi, evkâf nâzırlığı, mescitlere imamlık, kale işleri, koruyuculuk gibi devlete ait bütün bu görevlerde kabile efradı bundan mahrum edilmişlerdir. Çünkü kim bu zaman zarfında söz konusu bu vesikalara bakarsa, buralarda görev almış bir tek arapa hali hazırım hilafına olarak rastlayamaz. Zira Suudi devleti vatanın bütün evladına çalışma fırsatını ayırım yapmaksızın sağlamıştır. Mescid-i Nebevî’de imamlık görevinden başlayarak bevvâb ve hizmetçilere kadar olan tüm görevlerde her hangi bir ayırım yapılmadığı görülmektedir.

2.3. Ulemâ ve Kadıları Övgüde Aşırılık

Kadı sicilleri, Osmanlıda yaygın olan devlet görevlilerine, özellikle ulemâ ve kadılara mübalağalı lakap ve isimler verildiğini görülmektedir. Meselâ, yirmi üç nolu şer‘iyye sicilinin başında bir kadı aşağıdaki şekilde vasıflandırılmıştır;

*Hüccet ve sicillerden oluşan bu belgeler, Allah onları eğrilikten, bozulmaktan ve haksızlık yapmaktan korusun. Seyyid, mevlanâ, dönemin ‘alamu’l-üleması, bi’l-ittifak faziletliğin en faziletlisi, hak ile batılı birbirinden ayıran, âdil hâkim..., allame, yüce anlayışa sahip, efendimiz, Medine-i münevvere kadısı, Mevlanâ Musa Efendi zamanında şehri Muharremu’l-haram sene 1055’te yazılmıştır.*⁸

Otuz nolu şer‘iyye sicilinde diğer bir kadı da şöyle vasıflandırılmıştır;

*Emirü’l-müminin ve İmamü’l-müttakin efendimiz Hz. Ömer (r.a.)’ın neseb-i kerimânesine muttasıl fahru’l-füdelâi’l-mu‘teberîn ve mütebâhir ulemânın dayanağı Mevlanâ Abdülkerim Efendi bin el-merhûm Mehmed Efendi 20 Zilkade 1069 tarihinde şer‘i ahkâmla hükm etmek üzere Medine’ye kadı olarak atandı.*⁹

⁷ Sicil No: 41, Vesika No: 55, Varak 6.

⁸ Sicil No: 23, Vesika No: 5, Varak No:3. Tarih 1.1.1055. Şu hususu açıklamadan geçemeyeceğim şer‘an böyle bir vasıflandırmanın uygun olmamasına rağmen, Osmanlı zamanında bu gibi tavsiflere rastlamak mümkündür.

⁹ Sicil No: 30, Vesika No: (Numara verilmemiş), Varak No: ? (31-49 rakamları arasında), 20.11.1069.

Otuz dört nolu şer'iyeye sicilinin başında şöyle bir kayıt mevcuttur;

Bismillahirrahmanirrahim Allah'ın selâm ve salâtı Efendimiz Hz. Muhammed, onun ailesi ve ashâbı üzerine olsun. Bundan sonra (emmâ ba'd): Şeyhu'l-islâm, akdâ kuzzâtu'l-enâm, peygamberlerin ilimlerine vâris, el-a'zam, el-efham ve'l-ekrem efendimiz Mehmed Efendi'nin Hz. Peygamber'in şehri Medine'nin kadısı olduğu sırada, başı mübarek, sonu hamd ile biten bu sicilde yargı işleri ve meydana gelen bir takım olaylar kayd edilmiştir.¹⁰

2.4. Köylü ve Şehirde Oturanlar Arasındaki İlişkilere Dair Düşünceler

Buradaki vesikalar göz önüne alındığında, şehirde oturan Türkler ve idarecilerle diğer kabile üyeleri arasında bir sosyalleşme eksikliği olduğu görülmektedir. İdarecilerin ahali ile olan sosyalleşme eksikliği ister kırsal bölgelerde oturan kabile üyeleri olsun; ister Kubâ, Avâli ve benzeri gibi Medine varoşlarında yaşayanlar için olsun aynen geçerlidir.

Oysaki şu an hüküm süren Suudi Devleti bu tür sosyal ihtilâf ve ayrımcılığı yok etmeye çalışmaktadır. Bu ayrımcılığın en belirgin özelliği, kabile efradından birinin şer'î mahkemede, yazışmalarda, alış-verişte veya bunun haricinde bir işlemde ismi zikredildiğinde *bedevî* kelimesinin ona sıfat olarak kullanılmış olmasıdır. Buna sınırsız örnekler vardır. Fakat aşağıda bir kaç misali zikretmekle yetineceğiz:

Ben-i Ali taifesinden Züheyr bin Füreyy' el-Bedevî el-Harbî hazır bulunup şöyle ikrar etmiştir ki, Ben-i Ali taifesinden Kayne binti Kay'ân el-Bedevî tarafından aldığı şer'î vekâlet yoluyla satış yapmıştır...¹¹

Ben-i Ali taifesinden Muhsin bin İmrân el-Bedevî olarak bilinen bir adam hazır bulunarak şöyle ikrar etmiştir; Kendi adına İbrahim bin Yunci'ye satış yapmıştır...¹²

Hammad bin Düğeym el-Alevî el-Bedevî'nin oğulları olan Mühemmel ve Vadi'an kendilerine ait mallarıyla, değerli emsallerinin kendisiyle iftihâr ettiği eş-Şeyh Hasan bin Abdurrahim el-Ensârî'den... bu arsanın tamamını satın aldılar...¹³

Bu belgenin yazılış sebebi; Mevlanâ el-Hâkim Halife -dame mecduhu-'nun huzurunda eş-Şeyh Muhammed Kâsib el-Basri hazır olduğu halde kendine ait malıyla Râşid bin Nâfi' bin Türkî el-Bedevî el-Ahmedî'den... satın aldı...¹⁴

¹⁰ Sicil No: 3, Vesika No: (Numara verilmemiş), Varak No: .

¹¹ Sicil No: 26, Vesika No: 775, Varak No: 70, Tarih 4.7.1060.

¹² Sicil No: 26, Vesika No 938, Varak No: 86, Tarih 8.9.1060.

¹³ Sicil No: 36, Vesika No: 103, Varak No: 19, Tarih 24.3.1083.

Bu belgenin yazılış sebebi; Mevlanâ el-Hakim Halife –dame sa'duhu-‘nun huzurunda el-Hac Ömer bin Ali el-Ömerî el-Medenî kendine ait malıyla, Selame bin Hubeyl el-Bedevî el-Vehbi'den Cizi'-i Bathan'da bulunan hurmalık bir arazisini sahih ve şer'i bir pazarlıkla satın aldı...¹⁵

Bu tür kayıtlarda sıradan bir olgu olan bu üslûp ile ilgili birkaç örneği zikretmekle yetiniyoruz. Kabile fertlerini *el-Bedevî* sıfatıyla tahsis ve temyiz etmenin diğer bir sebebi de daha iyi tanıtmaktır. Çünkü o dönemde kişinin ne bir hüviyet cüzdanı ve ne de kendine has özel bir numarası bulunuyordu.

Bu ayrımcılığın bir göstergesi de şudur: Arap fertlerinin taraf oldukları alışverişlerin çoğu Medine'nin kenar mahalleleri veya çevresinde bulunan mülklerle ilgili akıtlardır. Onlara ait Medine'nin içinde, özellikle iç kalede bir mülkün varlığına rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu ayrımın önemli göstergelerinden bir diğeri de memurların dosyalarında Medine'nin yerlilerinin dışında olan Arapların isimlerine rastlanmamasıdır.

2.5.Kabilelerin Eğitim Durumu

Araştırma konusunu teşkil eden H. 963-1300 yıllarını kapsayan belgelerde kabile efradı için her hangi bir ilmî rolün olmamasıdır. Çünkü onlardan ne bir âlim ve ne de bir ilim talebesi öne çıkmamıştır. Medine'de kabile efradından ne bir şeyh ve ne de ilim talebesinin varlığına delalet edecek her hangi bir işarete rastlamadık. Medine mahallelerinde oturup da, ziraat ve ticaretle dar çerçevede uğraşanlardan, ilmî faaliyetlere hiçbir katılımları dahi bulunmamıştır. Oysaki halktan ve yakın bölgelerden onlarca belki yüzlerce ilim talebesi ve hocası Mescid-i Nebevî'de ilim halkaları oluşturduklarını görüyoruz. Fakat bunların tamamı Harameyn etrafında bulunan Arap kabilelerinin dışındaki insanlardan oluşuyordu.

Osmanlı döneminde Hicaz bölgesinde Arapları dışlayan eğitimin konumu ile Suud döneminde geçen son elli yılın eğitim konumu arasındaki büyük farka işaret etmek gerekir. Suud Hükümeti şehirlerde ve köylerde eğitim kapılarını tüm kabilelere açtı. Bu çalışma hemen sonuç verdi. Ve doktor, hâkim, mühendis, pozitif ilimlerle uğraşan, subay ve diğer muhtelif ihtisas alanlarında eğitim gördüler. Ülkenin temel taşlarını oluşturan güvenliğini ve kazanımlarını koruyan önemli ulusal simgeler oldular.

¹⁴ Sicil No: 6, Vesika No: 83, Varak No: 44, Tarih 2.4.980.

¹⁵ Sicil No: 6, Vesika No: 178, Varak No: 96, Tarih 3.7.980.

2.6.Para Hakkında Düşünceler

Araştırma sırasında Hicaz bölgesi ve şehirlerinde tedavülde olan paralar tahlil edilmeyecektir. Ancak, bazı vesikaların soru işaretleri bırakmasından kaynaklanmaktadır. Bu sorular da Medine bölgesinin en büyük kabilesi olan Harb Kabilesi'ne ait mütedavil bir paranın olup olmadığıdır. Özellikle bölge halkından yaşlı kişilerin verdikleri sağlam bilgilere göre, Harb Kabilesi'ne ait bir paranın varlığını söylüyorlar. Bununla beraber bazı vesikalardaki ibareler bu duruma işaret ediyorlar.

Aşağıda kaydedilen metinler bu kabilden örneklerdir;

a. Yirmi üç nolu şer'iyeye sicilinin bir vesikasındaki metin şöyledir;

Bu belgenin yazılış sebebi Sâdik bin Âdem el-Luteyh olarak çağırılan bir kişi ve onun arkadaşı olan Ahmed bin Sâlim bin es-Saidî, Mevlanâ (?) huzurunda iken, Sâdik arkadaşı Ahmed'in kardeşi olan Ali'ye halk arasında riyal kuruş olarak tabir edilen es-sikketü'l-harbiyye cinsinden 60 kuruş borç aldığını iddia etti...¹⁶

b. Yirmi altı nolu şer'iyeye sicilinin bir vesikasındaki metin şöyledir;

Bu şer'i hüccetin içeriği şudur; Mürşid bin Muhammed el-Beydanî hazır bulunarak ikrar etti ki; kendine asaleten, kardeşi Râşid bin Muhammed el-Beydanî ve kız kardeşi Merzûka binti Muhammed el-Beydanî'ye vekaleten; Muhammed bin Cibril es-Seferî ve Cebr bin Reşid el-Beydanî'nin şahadetiyle babaları Muhammed el-Beydanî'den kendilerine intikal eden ve kendi taht-ı tasarruflarında olan mülklerini..., 17 riyal kuruşa sattı.¹⁷

Bunun örnekleri çoktur. Özellikle Medine köylülerinden birinin taraf olduğu akitlerde rastlamak mümkündür. Bunlar kesin bilgiler olarak takdim edilmiş değil. Ancak işaret etmeye değer bulduğum konu dışındaki düşüncelerdir.

Üçüncü Kısım

960-1300/1552-1882 Tarihleri Arasında Medine Mahkemesinde Görev Yapan Kadılar

¹⁶ Sicil No: 23, Vesika No: 112, Varak No: 17, Tarih 8.2.1056.

¹⁷ Sicil No: 26, Vesika No: 557, Varak No: 51, Tarih 7.4.1060. Buna benzer aynı sicilde bulunan diğer belgeler; Vesika No: 607, Varak No: 54, Tarih 20.4.1060; Vesika No: 937, Varak No: 86, Tarih 8.9.1060; Vesika No: 1002, Varak No: 92, Tarih 21.11.1060.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, şer‘iyye sicilleri önemli tarihî bilgilerle doludur. Özellikle Medine ve çevresinde bulunan önemli şahsiyetler ve yerli halk hakkında bilgi vermesi kayda değerdir. Aynı şekilde Mekke, Cidde, Taif ve diğer İslâm diyarlarından peygamber şehrine gelenler hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmanın sınırları belli olması nedeniyle, şer‘iyye sicillerinde geçen konuların tamamını ayrıntılı olarak anlatmamız mümkün görülmemektedir. Ancak Medine Şer‘iyye Mahkemesi’nde görevlilerin isimleri bir tablo olarak verilecektir.

Medine Kadıları							
N o	Kadı İsim	Tarih		Sicil Dip Notu			Açıklama
		Hicri	Milad i	Nu m.	Ve s.	Vr./ Sy.	
1	İbrahim Halil Efendi	1.M.12 42	5.08. 1826	14 0	-	39	
2	Ebu Bekir Mustafa el- Hanefî	5.Za.97 4	14.05. 1567	1/4	-	1	
3	Ahmed bin Hasan el- Hanefî	18.Za.9 76	4.05. 1569	2/4	65 8	146	
4	Ahmed Efendi bin Hüseyin Efendi	5.M.10 05	29.08. 1596	2/1 0	25 80	403	
5	Ahmed Arif Efendi	1.M.12 39	7.09.1 823	14 0	-	1	
6	Ahmed Arif Hikmet el- Hüseyinî	7.R.126 3	25.03. 1847	15 3	-	1	
7	Ahmed bin Abdülmümin	4. M.1002	30.09. 1593	1/1 1	55 9	276	
8	Ahmed Efendi bin Ömer Efendi	Tarih belirtilmemiş		63	Yo k	1	
9	Ahmed bin Musa Halife	1.R.101 4	16.08. 1605	1/1 5	68 2	195	Hanefî mezhebi kadılarında.
1	Ahmed bin Veli (eş-Şeyh)	993	1585	1/8	24	3	

0							
11	Ahmed Efendi bin Yahya Efendi	1.M.1099	7.11.1687	35	Yo k	2	
12	Ahmed Efendi el-Ezherî	21.Ra.147	21.06.1734	83	Yo k	23	Kadı nâibi olarak tayin edilmiş.
13	Ahmed Efendi	1101	1689-1690	51	Yo k	3	Medine'nin meşhur kadılarındandır
14	Ahmed et-Tercümân (el-Kâtib)	1050	1640-1641	22	56	10	Kadı Abdurrahman el-Ömerî'nin kâtibi.
15	Ahmed bin Hüseyin	1.B.1007	28.01.1599	2/14	650	290	
16	İsmail Efendi bin ... Ahmed	1.M.1123	19.02.1711	63	24	10	İmam-ı Azam Ebu Hanife el-Kufî mezhebiyle amel etmek üzere kadı olarak atanmıştır.
17	İsmail Efendi Kâtib-zâde	1.M.1201	24.10.1786	122	Yo k	1	Hanefî mezhebinden.
18	İlahî (İlhamî)-zâde Mehmed Efendi	2.Za.1073	8.06.1663	45	413	50	
19	İlyas bin Hayreddin el-Hanefî	19.C.980	18.09.1572	1/6	167	92	Hanefî mezhebi kadılarında.
20	İmam Ebubekir Efendi-zâde Mehmed Emin	1202	1787-1788	122	Yo k	24	
21	Ebulfeth bin el-Hatîb İlyas-zâde	1.Z.1119	23.02.1708	61	1076	81	Medine'de kadı nâibi. Yazarı belli olmayan "Hicri on ikinci asırda Medine'nin ileri gelenlerinin hal tercümelere" adlı

							eserde adı geçen Nâib'den söz edilmektedir.
2 2	Ebulferec bin Mehmed	14.Ş.10 20	22.10. 1611	1/1 6	Yo k	21	Hanefî mezhebi kadılarından.
2 3	Taceddin Efendi İlyas-zâde	19.Ş.11 18	26.11. 1706	61	Yo k	30	Medine'de kadı nâibi.
2 4	Taceddin Efendi bin el-Hatîb Mehmed İlyas	1.N.109 4	24.08. 1683	44	52 4	57	Medine'de kadı nâibi. Yazarı belli olmayan "Hicri on ikinci asırda Medine'nin ileri gelenlerinin hal tercümeleri" adlı eserde adı geçen Nâib'den ayrıntılı olarak söz edilmektedir.
2 5	Hâfız Hasan Efendi	27.M.1 221	16.04. 1806	13 4	Yo k	30	
2 6	Hasan Efendi bin Ali	3.M.10 93	12.01. 1682	45	14	3	
2 7	Hatib-zâde es-Seyid Mehmed Derviş Efendi	8.M.12 40	2.09.1 824	14 0	82	29	
2 8	Halil Efendi-zâde Ahmed Efendi	1.M.11 86	4.04.1 772	11 1	Yo k	1	
2 9	Davud bin Mehmed	14.M.9 85	3.04.1 577	6/2	83 4	501	
3 0	Rıdvân Efendi	10.M.1 035	12.10. 1625	17	Yo k	105	Hanefî mezhebi kadılarından.
3 1	Zekerya Efendi	2.R.113 2	8.07.1 720	72	Yo k	65	Medine'de kadı nâibi.

3 2	Ebusuud Efendi bin el-Hatîb Mehmed bin Kasım	1.Z.109 2	12.12. 1681	43	1	1	Faziletli âlimlerin sülalesinden ibaresi bulunmaktadır.
3 3	Said bin Mehmed	25.M.1 133	26.11. 1720	72	11 7	12	
3 4	Sefer bin Mehmed	6.C.100 9	13.12. 1600	1/1 2	Yo k	228	
3 5	Süleyman Efendi	15.Ş.11 38	18.04. 1726	73	Yo k	73	
3 6	Abdulhalim bin Abdurrahman Efendi	12.Ş.10 05	31.03. 1597	2/1 0	Yo k	247	“Medine’nin meşhur kadılarındandır” ifadesi kullanılmaktadır.
3 7	Abdurrahman bin Ahmed el-Hüseyinî	1057	1647- 1648	25	Yo k	1	eş-Şeyh Zeyrekzâde olarak bilinmektedir.
3 8	Abdurrahman Halebî	3.M.10 09	15.07. 1600	1/1 3	Yo k	205	
3 9	Abdurrahman el-Ömerî	11.Ca.1 027	6.05.1 618	1/1 2	-	115	eş-Şeyh el-Haccâr olarak bilinmektedir.
4 0	Abdurrahman Efendi eş-Şarâvî	1.Za.10 23	3.12.1 614	2/1 6	17 2	84- 85	Hanefî mezhebi kadılarından.
4 1	Abdurrahim bin Abdullah el-Ömerî	29.Z.10 05	13.08. 1597	2/1 0	25 70	401	Hanefî mezhebi kadılarından.
4 2	Abdulkerim el-Halifeti el-Abbasî	22.Za.1 123	21.12. 1711	63	45 9	61	Medine’nin Hanefî müftü ve hatîbi.
4 3	Abdulkerim Efendi bin Mehmed Efendi	20.Za.1 069	16.08. 1659	30	Yo k	31 son. 49 önc	Nesebinin Hz. Ömer’e ulaştığı belirtilmektedir.

						i	
4	Abdullatif bin Ali	19.M.	18.03.	3/6	12	864	
4		987	1579		02		
4	Abdulkadir bin İbrahim	12.Ca.9	9.09.1	6	43	239	Hanefî mezhebi
5		81	573		1		kadılarından.
4	Abdullah bin Ahmed	18.R.10	5.09.1	41	28	31	Arapça ve Türkçe
6	Behram	89	678		7		hüsn-i hatta sahiptir.
4	Abdullah Halebî	19.Za.1	23.08.	17	Yo	104	Hanefî mezhebi
7		034	1625		k		kadılarından.
4	Abdullah Efendi bin Hızır	29.Z.10	13.07.	32	46	46	
8		75	1665		0		
4	Abdullah bin Esad-zâde	18.S.11	22.08.	81	67-	10	Yazarı belli
9		44	1731		68		olmayan “Hicri on ikinci asırda Medine’nin ileri gelenlerinin hal tercümeleri” adlı eserde, 1095/1684’de Medine’de doğan Abdullah bin Esad-zâde âlim, fâzıl ve sâlih bir kişi olup Medine müftüsü olarak görevlendirilmiş ve 1154/1741’de vefat etmiştir.
5	Abdullah Efendi bin	1.Ra.10	21.12.	83	80	66	
0	Sinaneddin	34	1624		4		
5	Abdullah Efendi	1145	1732-	17	Yo	99	

1			1733		k		
5 2	Abdulvehhab bin es-Seyyid el-Hüseynî el-Ömerî	4.Z.100 0	11.09. 1592	82	56 5	33	
5 3	Abdullatif bin Ali	19.M.9 87	19.03 1579	1/9	46 7	87	
5 4	Abdumuttalib bin es-Seyyid Ebussud Efendi Dağistânî	10.C.13 00	18.04. 1883	3/6	12 02	824	Hanefilerin Müftüsü.
5 5	Osman bin Yusuf	7.Ra.97 9	30.07. 1571	18 3	16 4	59	Hanefî mezhebi kadılarından.
5 6	İsmet beg-zâde	1.M.12 63	20.12. 1846	5	25 7	120	
5 7	Alemî Ahmed Efendi	1145	1732- 1733	15 2	Yo k	1	
5 8	Ali Halebî	5.M.10 33	29.10. 1623	17	59 0	93	
5 9	Ömer Efendi	1089	1678	41	3	1	
6 0	Ömer Efendi-zâde	1161	1748	92	Yo k	47	
6 1	Ömer bin Hüseyin	12.M.1 005	5.09.1 596	2/1 0	Yo k	335	
6 2	‘Avz Efendi bin Yusuf Efendi	1078	1667- 1668	33	Yo k	2	
6 3	Kasım bin Muhyiddin Muğlibây(?)	14.M.1 027	14.01. 1618	2/1 2	2	1	Vesikalarda görevi kâtib olarak geçmektedir
6 4	Muhammed Efendi	1278	1861- 1862	16 3	Yo k	1	
6 5	Muhammed bin Ahmed er-Remevnî(?)	19.Ra.1 025	6.04.1 616	17	Yo k	17	

6 6	Muhammed Efendi Esad- zâde	29.B.11 32	6.07.1 720	72	51 3	69	Müftü olarak zikredilmektedir. 1088/1677-1678'de Medine'de doğdu. Bir müddet Fetva eminliği görevini üstlendi.21 Recep 1143 / 30 Ocak 1731'de şehid edildi.
6 7	Muhammed Emin Efendi	1.M.11 33	2.11.1 720	73	Yo k	3	
6 8	Muhammed Efendi eş- Şehîr Bekfûrî-zâde	1162	1749	93	Yo k	1	Hanefî mezhebi kadılarında
6 9	Muhammed Efendi Bâlî	1079	1668- 1669	34	Yo k	2	
7 0	Muhammed Paşa-zâde İbrahim	1200	1785- 1786	12 1	Yo k	1	
7 1	Muhammed Hazâvrî (?)	5.M.10 05	29.08. 1596	2/1 0	25 80	403	
7 2	Muhammed bin Hasan es- Semerkândî	5.Ra.97 5	9.09.1 567	1/4	91	39	
7 3	Muhammed Halebî bin Abdülkadir	1.Ra.97 5	4.09.1 567	1/4	88	37	Şehu'l-Haram ve Kâziu'l-Kuzzat sıfatlar kullanılmıştır.
7 4	Muhammed Halebî eş- Şehîr bin Hacı Hasan	18.Za.9 76	4.05.1 569	2/4	25 8	146	Hanefî mezhebi kadılarında
7 5	Muhammed Reşid Efendi	1.M.11 47	3.06.1 734	83	Yo k	3	Medine kadılarının meşhurlarındandır.
7 6	Muhammed Said Efendi	1.M.11 34	22.10. 1721	74	72 3	57	Nâib olarak zikredilmektedir.

77	Muhammed Said Efendi	1203	1788-1789	123	Yo k	1	
78	Muhammed bin Sinan	8.B.982	24.10.1574	2/6	652	382	
79	Muhammed bin Şerafeddin	Gurre 1023	1614	2/16	172	84-85	Hanefî mezhebi kadılarından
80	Muhammed Sadık Efendi	1.M.1134	22.10.1721	74	Yo k	3	
81	Muhammed Aşur bin Ömer er-Rumî	30.L.1005	15.06.1597	2/10	2294	350	Mescid-i Nebevi'de Hanefî müderris ve kadı olarak nitelendirilmektedir.
82	Muhammed bin Abdurrahman el-Haccâr el-Ömerî	14.M.1027	11.01.1618	2/12	2	1	
83	Muhammed Efendi bin Abdurrahman Efendi	1.M.1105	2.09.1693	54	Yo k	3	
84	Muhammed bin Abdülkadir Efendi	M.1075	Tem./Ağs.1664	32	18	1	
85	Muhammed Efendi bin Abdülmennân	14.Ş.1005	2.04.1597	2/10	1718	263	<i>Bey-zâde er-Rûmî</i> ismi ile meşhurdur. İstanbul'da Yeniçeri Ocağı kâtibi iken daha sonra Medine'ye gelmiştir. Hanefî mezhebi kadılarından
8	Muhammed Servet Efendi	24.N.12	25.11.	17	18	24	

6	Külâhî	89	1872	3	7		
8	Muhammed Efendi bin	23.Za.1	3.04.1	34	Yo	62	
7	Mahmud Efendi	081	671		k		
8	Muhammed Efendi bin	1072	1661-	31	38	38	
8	Muhyiddin el-Ankaravî		1662		0		
8	Muhammed Suud Efendi	1089	1678-	41	68	8	
9	bin Muhammed		1679				
9	Muhammed Medenî el-	17.Ş.12	19.07.	15	11	16	Mescid-i Nebevî
0	Hüseynî	64	1848	3	4		hâtiplerinden
9	Muhammed Mekkî Efendi	20.Ş.10	8.08.1	28	Yo	1	
1	bin Veliyuddin	61	651		k		
9	Muhammed Nâfi' Efendi	1188	1774	11	Yo	1	
2				3	k		
9	Muhammed Yusuf el-	8.R.100	12.01.	1/1	13	18	
3	Vekîl	1	1593	3	0		
9	Mahmud Efendi	1.M.10	21.01.	43	Yo	49	
4		92	1681		k		
9	Muhyiddin Muğlebây	14.B.10	13.07.	26	77	70	Hattının çok güzel
5		60	1650		5		olduğu bildirilen
							bir kâtip.
9	Mustafa Hüseyin	12.M.1	5.09.1	2/1	Yo	335	Hanefî mezhebi
6		005	596	0	k		kadılarında
9	Mustafa bin Davud	6.N.975	5.03.1	1/4	25	131	Medine ve çevresi
7			568		6		kadısı
9	Mustafa bin Osman er-	12.Ş.10	31.03.	2/1	Yo	247	
8	Rumî	05	1597	0	k		
9	Mustafa Efendi bin Ali	3.M.11	19.02.	64	Yo	1	Hanefî mezhebi
9	Efendi	24	1712		k		kadılarında
1	Mustafa Efendi bin İsa	1.M.11	15.04.	61	77	87	
0	Efendi	18	1706		4		
0							
1	Mustafa Efendi bin	1.M.10	2.10.1	27	12	130	

01	Mahmud Efendi	65	655		96		
102	Musa Efendi	1054	1644	22	Yok	11	
103	Haşim bin Muslih el-Hüseynî	29.Z.10 23	30.01. 1615	2/1 6	Yok	176	
104	Himmet Halife	4.Z.100 0	11.09. 1592	1/9	46 7	87	
105	Himmet Bin İsa	17.B.97 8	15.12. 1570	6	12 0	66	
106	Yakub Asım	1277	1860- 1861	16 2	18 4	22	
107	Yusuf-zâde el-Hac Ahmed Efendi	1187	1773- 1774	12 2	Yok	1	
108	Yusuf bin Hamza er-Rumî	963	1555- 1556	1/1	16 0	21	
109	Yusuf bin Şaban	17.Ca.9 76	7.11.1 568	2/4	54 2	120	
110	Yusuf Efendi eş-Şehîr Berrâzî	1018	1609- 1610	3/1 5	10 69	431	

Tablo-II: Medine Kadıları

Sonuç

İslam tarihinde olduğu gibi, Osmanlı tarihinde de Medine'nin ayrı bir önemi vardır. Hicaz Bölgesi 1517'den itibaren Osmanlı idaresine geçmiş ve bu tarihten itibaren Surre Alayları ile birçok hediyeler Mekke ve Medine ahalisine gönderilmiştir. Yargı işlerinin düzgün yürütülmesi adına, ihtiyaca göre, farklı mezheplerden kadılar, idareciler ve güvenliği sağlayacak askerler temin edilmiştir. Yargı işleri ve düzeni korumak amacıyla yapılan tüm işlemler, gönderilen bu kadılar tarafından defterlere kaydedilmiştir. Bu defterlerin önemli bir özelliği göreve başlayan kadı hakkında kısa da olsa bilgi vermiş olmasıdır. Defterlerde bölgenin yargıya intikal eden davalar yer aldığı gibi, merkezden gelen belgeler de kaydedilirdi.

Genel itibarıyla Osmanlı şer'iyeye sicillerinde, sosyal ve ekonomik bağlamda kayıtların tutulduğu yerin bilgiler yer almaktadır. Bu durum Medine Şer'iyeye Sicilleri için de geçerlidir. Bu kayıtlarda toplumun sosyal yaşantısı, bölgedeki iktisadî gelişmeler, eğitim, bölgede bulunan kabileler hakkında bazı bilgiler, Hac mevsiminde Medine'ye gelen hacılara verilen hizmetler gibi pek çok konu hakkında bilgi bulmak mümkündür.

Böyle bir makalenin tercüme edilme sebeplerinden biri; Osmanlı tarihi ile ilgili çalışma yapanların ya da Osmanlı tarihiyle yakından ilgilenenlerin aracılığı ile dikkatini çekmektir. Zira Osmanlı tarihi araştırmalarında sosyal, iktisat ve hukuk tarihi araştırmalarında şer'iyeye sicilleri önemli bir kaynaktır. Yapılan araştırmalara göre, Türkiye'de bulunan üniversitelerde henüz Medine Şer'iyeye Sicilleri'nden yararlanma yoluna gidilmemiştir. Böylesi çalışmalar/makaleler, tarihi kaynaklara yardımcı olabilecek gün yüzüne çıkmamış pek çok bilgiye ışık tutarak bu bağlamda Türk ilim âleminin dikkatini çekecek niteliktedir

Kaynaklar

Söz konusu tercüme edilen makalenin kendisi kaynak incelemesi olması hasebiyle, ayrıca bir kaynakça düzenlemeye gerek görülmemiştir. Ancak metinde gösterilen örneklerin yerleri dipnotlarda verilmiş olup, burada sadece dokuz adet Medine Şer'iyeye Sicili kullanılmıştır.

Medine Şer'iyeye Sicilleri, no, 3; 6; 23; 26; 30; 36; 41; 173;1002.